

Dr hab. Monika Nawrot-Borowska, prof. UKW
Katedra Metodologii Badań i Studiów nad Dyskursem
Wydział Pedagogiki
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Bydgoszcz, 20.07.2022

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Anny Wojewody
pt. „Otóż wystawa pokaże niejedno zastosowanie zabawek... – wystawa gier i zabawek
dziecięcych na Dynasach w Warszawie w 1902 roku”,
napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Doroty Żołędź-Strzelczyk,
promotor pomocniczy dr hab. Katarzyna Kabacińska-Łuczak, prof. UAM**

Podjęta przez mgr Annę Wojewodę problematyka zabawek dziecięcych długo nie znajdowała większego zainteresowania wśród polskich uczonych z różnych dyscyplin. W ostatnich latach wyraźnie daje się jednak zauważyć coraz częstsze podejmowanie tego problemu badawczego. Zabawki z minionych wieków coraz chętniej stają się przedmiotem badań naukowców wielu dziedzin, w tym, obok np. archeologów, etnografów, antropologów, także historyków i pedagogów.

Autorka w niniejszej pracy podjęła się udanej próby omówienia problematyki Wystawy gier i zabawek dziecięcych na Dynasach w Warszawie w 1902 r., ukazując ją, co szczególnie istotne, w kontekście edukacyjnym i pedagogicznym. Niniejsza praca opracowana została bowiem w perspektywie historyczno-pedagogicznej. Przyjęcie takiej właśnie perspektywy pozwala dokonać analiz nad zagadnieniem zabawki w przeszłości nie tylko pod względem jej wymiaru materialnego, ale i także edukacyjnego, a szerzej społecznego i kulturowego. Problematyka pracy mieści się także w historii kultury materialnej – w tym wypadku zabawek i zabawkarstwa, a nawet w historii przemysłu – zabawkarskiego (szczególnie z uwagi na rozdział pierwszy, w całości poświęcony wytwórczości i fabrykacji zabawek). Autorka ma pełną świadomość interdyscyplinarności podjętych w pracy badań, o czym słusznie pisze we wstępie (str. 5).

Podkreślić należy, że przedstawiona w pracy kategoria zabawek dziecięcych sytuuje się także, obok historii kultury materialnej czy historii życia codziennego w tzw. „społecznej historii wychowania” – o czym Autorka pisze na str. 8. Orientacja ta stanowi jeden z najbardziej aktualnych obszarów badań historii wychowania, na gruncie którego szczegółowe analizy

źródłowe dotyczące zabawek, ich definiowanie, opisywanie i rekonstrukcję funkcji i znaczeń w rodzimej historiografii datować można od lat 90. XX wieku. Należy wyraźnie podkreślić, że choć powstałe dotąd, szczegółowe opracowania metodologiczne i źródłoznawcze dotyczące zabawek dziecięcych na ziemiach polskich obejmują okres do początku XX wieku, to żadne z nich nie opisuje tak wnikliwie fenomenu Wystawy gier i zabaw dziecięcych na Dynasach, która zwykle jest w nich jedynie wzmiankowana.

W recenzowanej pracy Doktorantka dokonała więc wnikliwej analizy w historiografii pedagogicznej nie podejmowanego dotąd szerzej problemu badawczego. Wykazała się pogłębiłą i rozległą wiedzą teoretyczną z zakresu omawianego zagadnienia, usytuowała je w szerszym kontekście wytwórczości zabawek oraz ich prezentacji na innych wystawach. Na podstawie bogatego i zróżnicowanego materiału źródłowego z epoki samodzielnie i naukowo poprawnie rozwiązała główny problem badawczy. Wybrany i analizowany zatem przez Autorkę przedmiot jej badań odpowiadał realnym potrzebom naukowym, a uzyskane w pracy wyniki są wartościowe pod względem poznawczym, dzięki czemu przedstawiona do recenzji praca wypełnia lukę w dotychczasowej historiografii.

Jako historyczka wychowania i badaczka dziejów zabawek dziecięcych z całym przekonaniem stwierdzam, że recenzowana praca jest istotnym i potrzebnym przedsięwzięciem badawczym na gruncie historii wychowania, które bez wątpienia wzbogaca dotychczasowy stan badań w obszarze historii zabawek i zabawkarstwa. W polskiej historiografii nie powstała bowiem do tej pory praca, w której tak szczegółowo opracowana zostałaby problematyka konkretnej wystawy gier i zabaw. Dysertacja jest zatem w pełni nowatorska poznawczo.

Motywacją do podjęcia się opracowania przez Autorkę podjętej problematyki badawczej były zarówno motywy poznawcze – pogłębiła eksploracja i opis zagadnienia do tej pory niepodjętego przez polskich badaczy, jak i biograficzne – od lat bowiem interesuje się Ona historią zabawek dziecięcych, zajmuje się ich materialną rekonstrukcją (szczególnie z okresu średniowiecza), prowadzi warsztaty poświęcone dawnym zabawkom z dziećmi w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym.

Układ liczącej 204 strony pracy stanowi konstrukcję złożoną ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, spisu ilustracji oraz bibliografii.

Przyjęty metodologiczny schemat pracy, jak i jej struktura typowa jest dla prac o charakterze historyczno-pedagogicznym. W schemacie takich badań warsztat metodologiczny, opis stanu badań, nowatorskość podjętej problematyki badawczej zamieszcza się w rozbudowanym wstępie, co Autorka czyni, przejrzący dzieląc tenże wstęp na działy, w których kolejno opisuje metodologię badań, ich zakres tematyczny i ustalenia terminologiczne,

2

bazę źródłową, stan badań, a także przyjętą strukturę dysertacji. Ta część pracy nie budzi moich zastrzeżeń.

Na podkreślenie zasługuje wysoka świadomość metodologiczna Doktorantki, która z uwagi na interdyscyplinarny charakter badań i różnorodność wykorzystanej podstawy źródłowej korzysta z warsztatu badań pedagogicznych, historycznych, a także prasoznawczych. We wstępie wyraźnie wskazuje Ona, która z metod posłużyła Jej do zbadania jakich konkretnych aspektów podjętej w pracy problematyki (str. 8-9).

Dobrze opracowana została część wstępu poświęcona jej zakresowi tematycznemu. Autorka, sprawnie poruszając się w dobrze rozpoznanej literaturze przedmiotu, dokonała tu przeglądu definicji pojęć zabawa, gra, zabawka, wystawa. Opisała klasyfikację i podział zabaw zgodnie z najbardziej rozpowszechnionym ujęciem teoretycznym Petera Antonowicza Rudika (tu należało rozwinąć inicjały imienia, str. 11) oraz gier – zaprezentowanych z wykorzystaniem różnych stanowisk teoretycznych. Ujęcia definicyjne zabawki rozpatrzone zostały bardzo wyczerpująco, z konkretnym wskazaniem tej z definicji, którą spośród wielu przytoczonych, Autorka przyjmuje za najbardziej adekwatną dla podejmowanych badań – Jana Bujaka, nestora polskich badań nad zabawkami (str. 15), ukazującą także zabawkę jako fakt kulturowy i wskazującą na jej funkcje edukacyjne. W tej części wstępu uwagę poświęcono także opisowi historii i specyfiki wystaw, jak ważnego środka marketingu i reklamy w przeszłości.

Wykonane na potrzeby niniejszej pracy kwerendy i badania wymagały analizy wielu rozproszonych źródeł o różnorodnym charakterze – w głównej mierze pisanych, a także – choć w znacznie mniejszym zakresie – ikonograficznych. Świadczy to o wysokiej erudycji Autorki w obszarze podjętej w dysertacji problematyki. Jest ona niewątpliwie wymiernym efektem pieczołowitego pozyskiwania bazy źródłowej i gromadzenia wiedzy na podejmowany temat. Autorka do realizacji problemu badawczego wykorzystwała bardzo szeroki katalog materiałów źródłowych – archiwalia, źródła legislacyjne, katalogi wystaw, czasopisma (dzienniki, pedagogiczne, rodzinne, społeczno-literackie, dziecięce), sprawozdania, druki ulotne, cenniki, afisze, poradniki pedagogiczne, wychowawcze, higieniczne. Imponujący jest, zamieszczony w bibliografii wykaz 47. tytułów czasopism, w których udało się Autorce odnaleźć informacje poświęcone tytułowej problematyce. We wstępie z dużą skrupulatnością określono, jaki typ źródeł posłużył do odnalezienia, odtworzenia i opisanie konkretnych faktów i informacji poświęconych wystawie, tym samym Autorka świadomie dokonuje oceny materiałów źródłowych ze względu na ich walory poznawcze i przydatność merytoryczną. Nie definiuje i nie charakteryzuje jednak – co zwykło się czynić w pracach historyczno-pedagogicznych – poszczególnych typów źródeł i ich specyfiki. Doktorantka umiejętnie dokonuje systematyki i

analizy materiałów źródłowych, poprawnie na ich podstawie dokonuje uogólnień i wnioskowania. Wysoko oceniam umiejętności badawcze Autorki w zakresie pracy ze źródłami historycznymi.

Doskonałym uzupełnieniem i upogładowieniem podjętych w pracy problemów badawczych są źródła ikonograficzne, pochodzące w głównej mierze z analizowanych czasopism, ale i z prac zwartych o różnym charakterze (ryciny, fotografie, grafiki reklamowe), a nawet z prywatnych kolekcji (np. *Etykieta wydawnicza firmy A. J. Wiśniakowskiego „Portrety cieniowane królów polskich”* z kolekcji prywatnej Pana Edwarda Szymczaka, str. 58) czy pocztówki. Autorka zamieszcza w pracy 55 ilustracji, traktując je jedynie jako materiał ilustracyjny, nie zaś jako materiał badawczy. Jednak w wypadku rekonstrukcji eksponatów prezentowanych na wystawie czy zilustrowaniu podejmowanych w tekście pracy informacji, takie wykorzystanie materiału źródłowego jest jak najbardziej zasadne. Szkoda jedynie, że jakość materiałów ikonograficznych zamieszczonych w treści pracy jest niestety słaba. Poprawnie sporządzono opisy bibliograficzne tychże ilustracji, zaś na końcu pracy zamieszczono właściwie sporządzony ich spis.

Autorka dobrze rozpoznała i metodycznie zebrała różnorodne opracowania naukowe poświęcone stanowi badań nad zabawkami i wystawami. Systematyzuje je przedmiotowo, źródłowo, chronologicznie, ze wskazaniem, jakiego okresu historycznego dotyczą i na gruncie jakiej dyscypliny naukowej powstały. Doktorantka dobrze orientuje się w dotychczasowym stanie badań poświęconych tytułowej problematyce, jasno wskazując na ich tle wagę swoich, nowatorskich analiz.

Walorem dysertacji jest przemyślana struktura rozdziałów w układzie problemowym, z których dwa pierwsze wprowadzają czytelnika w kontekst badanej problematyki, trzy kolejne poświęcone zostały szczegółowym analizom źródłowym i opisowi Wystawy gier i zabawek dziecięcych na Dynasach w Warszawie z 1902 r.

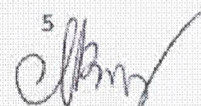
Rozdział pierwszy, zatytułowany „Produkcja zabawek na ziemiach polskich pod zaborami” opracowany został na podstawie adekwatnie i poprawnie dobranych do tematu opracowań, poświęconych problematyce zabawek dziecięcych. Autorka, wykazując z dużą znajomością literatury przedmiotu w zakresie podjętej problematyki, dokonała tu przeglądu zarówno ludowych i rękodzielniczych ośrodków wytwórstwa zabawek, jak i zakładów przemysłowych je produkujących na ziemiach polskich, kolejno na terenie zaboru rosyjskiego, pruskiego oraz austriackiego. Ukazała tym samym syntetyczny i wyczerpujący obraz

wytwórstwa zabawek na ziemiach polskich pod zaborami. Jest to zabieg tym bardziej wartościowy i istotny w kontekście próby szczegółowego zaprezentowania bogactwa asortymentu gier i zabawek dziecięcych prezentowanych na wystawie na Dynasach w Warszawie w 1902 r., choć dokonana charakterystyka wytwórczości i fabrykacji zabawek potraktowana została szerzej, gdyż jej zakres chronologiczny obejmuje XIX wiek w długim trwaniu, czyli do wybuchu I wojny światowej w 1914 r.

Podkreślić należy, iż problematyka wytwórczości zabawek jest najmniej dotąd rozpoznana i opracowana w odniesieniu do zaboru pruskiego – jest on najslabiej przez badaczy opracowany i ma najmniejszą reprezentację w dotychczasowej literaturze przedmiotu. Dlatego wartościowe jest, iż w rozdziale tym zostały zebrane i usystematyzowane te nieliczne i rozproszone informacje dotyczące rodzimej wytwórczości zabawek na terenie tego właśnie zaboru.

Walorem treści zaprezentowanych w tym rozdziale jest fakt, iż mimo, że Autorka bazowała już na dobrze rozpoznanym i opracowanym temacie dotyczącym warsztatów, szkół i fabryk zabawkarskich, to umiejętnie sięgnęła bezpośrednio do źródeł i skupiała się w głównej mierze na zawartych w nich informacjach niezbędnych do rekonstrukcji działalności szkół zabawkarskich oraz fabryk zabawek, szczególnie w interesującym ją okresie. Pokazała tym samym, jaki asortyment wytwarzanych i produkowanych zabawek mógł trafić i po części trafił na będącą przedmiotem niniejszej pracy Wystawę gier i zabawek dziecięcych na Dynasach z 1902 r.

Rozdział drugi nosi tytuł „Zabawki i akcesoria do gier na wystawach w XIX wieku”. Autorka prezentuje tu szeroki asortyment ówczesnych przedmiotów do gier i zabaw dla dzieci, opisując także materiały, z jakich były wykonywane – zarówno ręcznie, jak i produkowane w fabrykach. Charakteryzuje także sposoby ekspozycji zabawek i akcesoriów do gier podczas wystaw. Wartościowy poznawczo jest pierwszy podrozdział, stanowiący rys historyczny organizacji wystaw międzynarodowych w Europie i na świecie, na tle którego w kolejnym podrozdziale zaprezentowano polskich wystawców prezentujących zabawki oraz akcesoria do gier na wystawach powszechnych w badanym okresie. W ostatniej części zwrócono szczególną uwagę na wystawy powszechne, specjalistyczne oraz objazdowe na ziemiach polskich pod zaborami ze wskazaniem na zabawki polskiej produkcji, jakie prezentowano i popularyzowano podczas tych imprez na terenie poszczególnych zaborów.

5

Podkreślić należy, iż tematyka wystaw powszechnych nie cieszy się popularnością wśród polskich badaczy. Istnieją jedynie dwa opracowania dotyczące tego zagadnienia – autorstwa Kazimierza Oldziejowskiego (z 1928 r.) i Anny Drexlerowej (z 2005 r.), które poświęcone są organizacji i przebiegowi wystaw, a także nieliczne artykuły, w których w głównej mierze opisano techniczną stronę wystaw.⁸ Pozostałe informacje zebrane i zaprezentowane w rozdziale wymagały od autorki wnikliwych i pogłębionych poszukiwań materiałów źródłowych. Stanowią one istotne uzupełnienie dotychczasowej wiedzy poświęconej podjętej w rozdziale problematyce. Jako znawcy tematu mogą stwierdzić, że informacje poświęcone zabawom i zabawkom na wystawach powszechnych były nie tylko rozproszone w bardzo wielu różnych typach materiałów źródłowych (prasa codzienna, periodyki, prasa branżowa, katalogi, druki ulotne), a często też bardzo lakoniczne, stanowiące jedynie wzmianki, zapiski w kronikach wydarzeń, krótkie notki informacyjne, co wymagało od Autorki skrupulatnego i pracowitego przeszukiwania bardzo wielu potencjalnych źródeł, w których zawarte mogły być niezbędne do pogłębionych ustaleń badawczych informacje.

W rozdziale trzecim Doktorantka szczegółowo prezentuje założenia, organizację oraz przebieg Wystawy gier i zabawek dziecięcych na Dynasach w Warszawie w 1902 r. Co szczególnie istotne, czyni to na tle realiów historyczno-społecznych, ukazując zależność tego typu inicjatyw od decyzji władz zaborczych. W pięciu podrozdziałach charakteryzuje czas i miejsce wystawy, jej organizatorów – członków Warszawskiego Towarzystwa Pomocy Lekarskiej i Opieki nad Psychicznymi i Nerwowo Chorymi, Warszawskiego Towarzystwa Higienicznego i Warszawskiego Towarzystwa Cyklistów, a także przyświecające jej założenia i cele – charytatywny, edukacyjny oraz patriotyczny, promujący zabawki i gry pochodzenia polskiego. Na szczególną uwagę zasługuje umiejętnie wyeksponowany i starannie opracowany przez Doktorantkę cel edukacyjny, wychowawczy oraz popularyzatorski Wystawy gier i zabawek dziecięcych, na potrzeby której powołano specjalną komisję pedagogiczną. To jej zadaniem był stosowny wybór zabawek edukacyjnych oraz organizacja cyklu prelekcji i wykładów dla rodziców, opiekunów oraz pedagogów, skrupulatnie zrekonstruowanych w kolejnych rozdziałach pracy.

Szczegółowo zaprezentowany został przebieg wystawy wraz z uroczystym otwarciem i oficjalnym zakończeniem. Ostatnia część zawiera opinie i podsumowanie wystawy w świetle ówczesnej prasy.

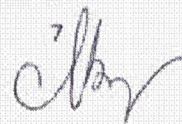
W podrozdziale trzecim rozdziału trzeciego Doktorantka, wymieniając szczegółowo członków komitetu organizacyjnego oraz poszczególnych komisji, członków zaangażowanych

w wystawę Towarzystw, a także osób publikujących na temat Wystawy zadała sobie trud rozszyfrowania niepełnych i lakonicznych niekiedy informacji źródłowych dotyczących imion i nazwisk wymienianych postaci, z których część podpisywała się kryptonimami bądź pseudonimami. Sama jednak podkreśla, nie wszystkie imiona lub pseudonimy udało się rozszyfrować. Pasja badawcza Autorki, wyrażająca się w długotrwałych i pogłębionych poszukiwaniach, zaowocowała jednak prezentacją nazwisk większości osób z warszawskich środowisk działaczy społecznych, zaangażowanych w przygotowanie i przebieg wystawy na Dynasach.

W mojej ocenie istotnym brakiem tego rozdziału jest fakt, iż Doktorantka nie uzupełnienia treści przypisów rozszerzających o krótkie choćby biografie tak pracowicie rozpoznanych i wymienionych w nim aktywistów. Wskazaniem uzupełnieniem treści danych zaprezentowanych w rozdziale byłoby opisanie sylwetek osób z poszczególnych towarzystw zaangażowanych w organizację i przebieg wystawy, które udało się zidentyfikować. Autorka nie czyni tego, podając jedynie imiona i nazwiska tychże osób. Zabrakło odwołań choćby do Polskiego Słownika Biograficznego, pozwalających zainteresowanemu czytelnikowi na odnalezienie biografów wskazanych aktywistów, z których część to postaci dobrze znane i zasłużone na polu aktywności społecznej i oświatowej badanego okresu. Gdyby recenzowana dysertacja miała zostać wydana drukiem, zalecam uzupełnienie krótkich notek biograficznych organizatorów wystawy i osób zaangażowanych w jej organizację, a także sporządzenie indeksu osób dla całej pracy.

Moją uwagę zwrócił też sposób realizacji jednego z celów badawczych szczegółowych, jakim było uzyskanie odpowiedzi na pytanie: Jak był odbiór Wystawy gier i zabawek dziecięcych na Dynasach na łamach prasy? Autorka wprawdzie opracowała osobny podrozdział (3.5) poświęcony opinii na temat organizacji wystawy w świetle ówczesnej prasy, jednak jest on stosunkowo lakoniczny, oparty na zaledwie trzech tytułach czasopism. Można było zdecydowanie bardziej wnikliwie opracować tę problematykę, która przecież pojawia się w pracy, ale jest rozproszona i podejmowana przy okazji omawiania innych zagadnień badawczych.

W rozdziale czwartym, pt. „Gry i zabawki prezentowane na Wystawie gier i zabawek dziecięcych” zostały zaprezentowane akcesoria do gier oraz zabawki prezentowane podczas wystawy. Przyjęta struktura podrozdziałów, uważam, że zasadnie, odpowiada poszczególnym działom wystawy, zaprojektowanych przez organizatorów. Składała się on z pięciu części: działu lalek, działu zabawek i gier, działu przedmiotów związanych z zabawą,

7

działu wydawniczego, działu specjalnego. Na szczególną uwagę – w kontekście pedagogicznym, zasługuje tzw. dział specjalny, w którym znalazły się rozmaite zabawki oraz akcesoria do gier i zabaw uznane przez komisję pedagogiczną za edukacyjne i posiadające ogromny potencjał kształcący, wychowawczy i socjalizacyjny. Pozwala to poznać ówczesne rozumienie wartości i funkcji edukacyjnej zabawek w badanym okresie. Wszystkie opisane w rozdziale czwartym informacje znajdują swoje odwołanie do materiału źródłowego, a sposób prezentowania wyników analiz źródłowych nie budzi zastrzeżeń.

W rozdziale piątym, zatytułowanym „Wydarzenia towarzyszące wystawie przeznaczone dla dzieci i dorosłych” Doktorantka w ciekawy i wyczerpujący sposób prezentuje różne wydarzenia towarzyszące wystawie, które przeznaczone były dla dzieci i dorosłych, szczególnie skupiając się szczególnie na tych, przeznaczonych dla dzieci. Strukturę podrozdziałów wyznaczają atrakcje odbywające się w budynkach oraz na zewnątrz, w plenerze. Tutaj znowu doskonale zaakcentowane zostały pedagogiczne aspekty wystawy, mające na celu nie tylko prezentację gier i zabawek o charakterze ludycznym i edukacyjnym ale i część popularyzatorską w postaci prelekcji, wykładów i odczytów dla rodziców, nauczycieli i wszystkich zainteresowanych wychowaniem oraz edukacją dzieci. W tym miejscu, w przeciwieństwie do wspomnianych wcześniej postaci, Autorka zawarła krótkie biografie osób wygłaszających referaty. Co szczególnie warte podkreślenia, Doktorantce udało się rozpoznać i opracować krótkie notki poświęcone dotąd nieznanym szerzej działaczom na gruncie popularyzacji wiedzy z zakresu oświaty i wychowania, np. Mariana Olszewskiego czy Pauliny Orsagh, o których w badanych źródłach były jedynie szczątkowe informacje. Zaprezentowane w rozdziale atrakcje towarzyszące wystawie doskonale oddają zainteresowania ówczesnych ludzi w zakresie proponowanych sposobów aktywnego spędzania czasu wolnego.

Rozprawę zamyka *Zakończenie*, w którym Autorka zawiera wnioski ogólne, jakie wynikają ze zrealizowanych badań. Konsekwentnie udziela odpowiedzi na postawione we wstępie pytania badawcze, skrupulatnie systematyzując wiedzę, jaką pozyskała z analizy materiałów źródłowych. Wszystkie problemy badawcze zostały rozwiązane, zrealizowany został tym samym cel badawczy dysertacji.

Bibliografia, stanowiąca ostatnią część dysertacji, zawiera szczegółowy wykaz wykorzystanych na potrzeby badań różnorodnych publikacji cytowanych przez Autorkę. Została ona podzielona ze względu na kryterium przedmiotowe na źródła i opracowania. Część źródłowa podzielona została na grupy materiałów o konkretnej specyfice: archiwalia, źródła legislacyjne, katalogi wystaw, czasopisma, druki ulotne i prace zwarte. Przyjęty podział

8

sprawia, że wykonane zestawienie bibliograficzne jest jasne i przejrzyste, co znacznie ułatwia odszukiwanie konkretnych publikacji. Moją wątpliwość budzi jednak sposób zapisu części materiałów źródłowych pochodzących z czasopism – Autorka ogranicza zapisy jedynie wykorzystanych do analiz roczników i numerów, nie podając autora czy tytułu tekstu, czyniąc tym samym zapis bibliograficzny niepełnym. Np. w przypadku zapisu „Mały Światek” 1910, nr 28, należało zapisać *Z waszej szkoły*, „Mały Światek” 1910, nr 28. Tę samą praktykę stosuje Doktorantka w przypisach zamieszczanych w tekście pracy. Zapisy te – zarówno w przypisach w tekście, jak i bibliografii powinny zostać rozbudowane i uzupełnione.

Część bibliografii zawierająca opracowania stanowi grupę jednorodną, choć dla porządku można było ją podzielić np. na prace zwarte oraz artykuły i rozprawy, netografię, słowniki. Nie udało się uniknąć usterek w zapisach bibliograficznych zgromadzonych w tej części bibliografii publikacji – np. niekonsekwentne jest stosowanie zapisu prac pod redakcją (raz red., innym razem – choć w większości zapisów – [red.]).

Bogaćstwo zgromadzonych w bibliografii pozycji, zarówno z zakresu materiału źródłowego jak i wiedzy poza źródłowej, wyraźnie wskazuje na fakt, jak dużą pracę musiała wykonać Doktorantka, by zrealizować cel badawczy pracy, skrupulatnie wyszukując, gromadząc, porządkując, analizując i opisując zebrane materiały. Mimo charakteru idyograficznego pracy, Autorka pracy starała się w udany sposób wyjaśniać fakty historyczne. Dysertacja nie jest więc jedynie opisową rekonstrukcją Wystawy gier i zabawek dziecięcych na Dynasach w Warszawie w 1902 r., gdyż zawiera ona także wyjaśnienia historyczne.

Warto również odnieść się do techniki przygotowania pracy doktorskiej. Język, jakim posługuje się Autorka jest naukowy, ale jednocześnie jasny i klarowny dla czytelnika. Wywód prowadzony jest logicznie, styl pisania z reguły poprawny. Nie udało się uniknąć usterek redakcyjnych, edytorskich, drobnych błędów literowych, interpunkcyjnych czy stylistycznych. Drobne potknięcia znajdują się także w przypisach, np. w przypisie 545. zapis tytułu czasopisma „Przyjaciel dzieci”, który zgodnie z zasadą powinien mieć wszystkie człony tytułu zapisane wielką literą (str. 126). Biorąc jednak pod uwagę całość pracy pod względem formalno-warsztatowym można stwierdzić, że Autorka opanowała naukowy warsztat pisarski na dobrym poziomie, a dysertacja przygotowana została starannie, z ogólną dbałością o szczegóły edycyjne i redakcyjne.

Podsumowując stwierdzam, iż rozprawa doktorska mgr Anny Wojewody jest pracą oryginalną, podejmującą nowatorską i ważną z poznawczego punktu widzenia problematykę.

Autorka zrealizowała cele badawcze, jakie sformułowała na etapie projektowania swojej pracy, udzieliła odpowiedzi na postawione pytania badawcze, rozwiązując tym samym problemy badawcze. Zaprezentowana w niniejszej recenzji charakterystyka dysertacji pozwala postawić wniosek ogólny, że mgr Anna Wojewoda przygotowała istotny poznawczo projekt badawczy, który ukazuje umiejętności i kompetencje do prowadzenia samodzielnej pracy naukowej przez Doktorantkę. Oceniana rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz potwierdza ogólną wiedzę teoretyczną Doktorantki w zakresie analizowanej problematyki. Dysertacja mgr Anny Wojewody, pt. „*Otóż wystawa pokaże niejedno zastosowanie zabawek... – wystawa gier i zabawek dziecięcych na Dynasach w Warszawie w 1902 roku*”, stanowi przykład rzetelnie i poprawnie przeprowadzonego postępowania badawczego o charakterze historyczno-pedagogicznym.

Recenzowana praca, wzbogacając dotychczasowy stan badań nad polskimi zabawkami w przeszłości w mojej ocenie powinna zostać wydana drukiem. Po stosownych zmianach w jej układzie i treści (rozdział poświęcony wytwórczości i fabrykacji mógłby zostać pominięty, z uwagi na fakt, iż nie jest on w pełni nowatorski; uzupełnieniach zapisów przypisów źródłowych; poprawie jakości materiałów ikonograficznych), przygotowana do druku książka stanowić będzie kompendium wiedzy na temat tytułowej Wystawy gier i zabawek dziecięcych na Dynasach w Warszawie z 1902 r., które posłużyć może z badaczom historii edukacji, kultury materialnej, dziejów dziecka i dzieciństwa, upowszechniając także wiedzę o sposobach popularyzacji zabawek i wiedzy pedagogicznej na początku XX wieku. Praca z pewnością znajdzie zainteresowanie wśród coraz większej rzeszy pasjonatów dawnych zabawek oraz kolekcjonerów, poszukujących informacji na temat posiadanych w zbiorach eksponatów.

Konkludując stwierdzam, że biorąc pod uwagę cztery obszary oceny pracy – jej strukturę formalną, poprawność metodologiczną, podstawę źródłową i zawartość merytoryczną, wyrażam jednoznacznie pozytywną opinię, iż Autorka sprostała wymaganiom sformułowanym w Ustawie określającej kryteria dysertacji doktorskiej – Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2003 Nr 65 poz. 595 z późniejszymi zmianami, w związku z przepisami ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, Dz. U. z 2018 r., poz. 1669 z późniejszymi zmianami oraz na podstawie przepisów ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i Nauce – Dz. U. z 2018 r. poz. 1668 z późniejszymi zmianami). Wniosuję zatem o dopuszczenie mgr Anny Wojewody do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Małgorzata Kwaśnik-Borowicz¹⁰